

364.632-054.7(48)
COBISS.SR-ID 513152949

ПРЕВАЛЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ОДНОСУ НА МИГРАНТСКИ СТАТУС: СЛУЧАЈ НОРДИЈСКИХ ЗЕМАЉА

Ана Параушић, студент докторских студија*
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

1 * parausicana@gmail.com

ПРЕВАЛЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ОДНОСУ НА МИГРАНТСКИ СТАТУС: СЛУЧАЈ НОРДИЈСКИХ ЗЕМАЉА

Сажетак: Вршњачко насиље представља један од најзначајнијих безбедносних проблема са којима се суочавају деца и адолесценти у земаљама различитог степена развијености. Ова тема нарочито је окупирала пажњу истраживача из високоразвијених земаља, који су услед растућег тренда миграција постављали питања о културном, етничком и националном идентитету као фактору виктимизације вршњачким насиљем. У нордијским државама, као државама са најразвијенијим образовним системом, академска заједница је настојала да утврди да ли је повећана миграција допринела повећаној виктимизацији деце страног порекла у школама и шта се може учинити како би се стање поправило. Стога ће у раду бити представљени главни обрасци виктимизације деце и адолесцената миграната у школама нордијских земаља, као и препоручени превентивни и реактивни програми.

Кључне речи: вршњачко насиље, булинг, мултикултуралност, мигранти, насилничко понашање, превентивни програми

УВОД

Вршњачко насиље представља један од најзначајнијих безбедносних проблема, не само школа већ и шире друштвене заједнице. Ова појава карактеристична је подједнако за све државе, развијене и неразвијене, те стога заслужује нарочиту пажњу истраживача. Узроци вршњачког насиља могу бити бројни, а данас је нарочито актуелизовано питање етничке, националне и културолошке композиције одељења, односно порекла ученика као фактора виктимизације или насилничког понашања у школама. Расућа забринутост како школског особља, тако и истраживача усмерена је ка све већој хетерогености савремених школа, као резултат интензивних миграција у прошлом и почетком овог века. Школе све више постају културолошки и језички разнолике, не само као резултат интензивираних миграција већ и релативно веће стопе наталитета међу имигрантима.

Нордијске земље, упркос завидном животном стандарду и социјалној заштити, такође су препознале вршњачко насиље као значајан безбедносни проблем. Мултикултурални контекст школа поставља пред школско особље нарочити изазов како да помогну деци која долазе из другачијег културног амбијента да се прилагоде условима живота у иностраној земљи. Деца страног порекла често се могу осетити изоловано од својих вршњака, дискриминисано и маргинализовано, што у крајњем може допринети томе да се теже укључују у свакодневне школске активности. Ово захтева од наставника посебну опрезност и сензитивност у идентификовању и поступању у случајевима када приметите да су виктимизација или насилничко понашање етнички, расно или културолошки мотивисани.

У том смислу, као један од значајних фактора вршњачког насиља у школама нордијских земаља претпоставља се страно порекло, односно мигрантски статус. Другачији изглед деце миграната, непознавање језика или културе земље у коју су се преселили могу ову групу учинити нарочито рањивом у смислу вршњачког насиља. Стога је један од циљева овог рада да се систематично прикажу налази емпиријских студија посвећених начину на који су повезани мигрантски статус и вероватноћа да се постане жртва булинга или насилник. Опсежним прегледом реализованих истраживања покушаћемо да издвојимо основне обрасце виктимизације, али и одређене препоруке како да се постојеће стање поправи. Увиди стечени оваквом анализом могу бити од користи земљама попут наше, која се за разлику од нордијских земаља тек од скоро суочава са повећаним приливом миграната који долазе из земаља културолошки другачијих него што је наша.

ОДРЕЂЕЊЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА (БУЛИНГА)²

Тема вршњачког насиља одувек је побуђивала пажњу научне, али и шире друштвене заједнице управо због великих последица које може оставити на жртве. О булингу/вршњачком насиљу уобичајено говоримо када је особа изложена негативним активностима од стране једне или више особа у дужем временском периоду и то више од једног пута. Ове негативне активности постоје када особа намерно нанесе или покуша да нанесе штету или повреду другој особи. Главна карактеристика булинга јесте да у односу насилника и жртве постоји неравнотежа снага или моћи (Bjereld et al., 2015a: 593). Дакле, о булингу можемо говорити као о типу агресивног понашања који укључује: намерно повређивање, понављање/репетитивност и неједнакост снага (Olweus, 1991).

- Кажемо да је ученик жртва булинга када му други ученик или група ученика (Olweus, 1996, према Juvonen, Graham, 2001: 6):
- „говоре зловне и увредљиве ствари или га исмевају или га називају зловним и увредљивим именима;
- у потпуности игноришу или искључују ученика из групе пријатеља или га намерно игноришу;
- ударају, шутирају, гурају, ћушкају или га закључавају у просторију;
- причају лажи или шире гласине о њему или шаљу увредљиве поруке и настоје да натерају друге ученике да га не воле;
- и чине друге повређујуће/увредљиве поступке“.

Најчешће се булинг одређује у смислу циљно оријентисаног, проактивног агресивног понашања (Coie et al., 1991). У већини случајева, мотив насилничког понашања јесте моћ. Другим речима, насилници малтретирају друге како би се осећали моћно. Међутим, постоје и другачији социјални мотиви који могу покренути на насилничко понашање. Тако, поред насилничког понашања којем је циљ демонстрација моћи, агресивно понашање може бити мотивисано и жељом да се припада одређеној групи или да се повеже са одређеним појединцима, такође насилницима (Roland, Idsøe, 2001).

Булинг се често посматра и као групни феномен одређен не само карактеристикама насилника и жртве већ и друштвеним везама унутар групе у којима ученици имају различите улоге (Sutton, Smith, 1999). Ге-

2 У раду ће бити коришћена оба термина из разлога што термин булинг још није у довољној мери прихваћен у домаћој академској заједници. Обично се сматра да булинг јесте један од видова вршњачког насиља. Оно што је дистинктивна одлика булинга јесте да постоје жртва и насилник, између којих постоји неравномеран однос снага, да је узнемиравање репетитивно и да траје дужи временски период. Туча између вршњака не може се сматрати булингом уколико до ње дође једном и уколико су вршњаци у интеракцији подједнаке снаге.

нерално, булинг укључује низ негативних поступака, који се могу испољавати кроз директан или индиректан однос. Вршњачко насиље, као и булинг, може се појавити у различитим формама. Може бити физичко, вербално или имати релациони (индиректни) облик, као што је намерно социјално искључивање, ширење гласина и манипулација (Smith, 2013).

Физичке или вербалне претње су најоучљивије, те стога и категоризоване као директан булинг. Латентна понашања, попут друштвеног искључивања, ширења трачева или манипулације, одређују се као индиректан или релациони булинг (Fanderem et al., 2009). Уобичајено постоје полне разлике када говоримо о ове две групе понашања. Док су дечасти склонији директним у односу на индиректне форме булинга, супротни тренд уочава се код девојчица (Bjorkqvist et al., 1992; Rys, Bear, 1997).

Сајбер булинг је савремена врста булинга, са нешто другачијим карактеристикама у односу на традиционалне форме булинга. Најзначајнија разлика јесте да се сајбер булинг најчешће одвија ван школе, док се традиционални булинг обично одвија у школи (Smith et al., 2008). Значајан број студија показао је да постоји велика вероватноћа да су жртве традиционалног булинга истовремено и жртве сајбер булинга (Juvonen, Gross 2008; Vandebosch, Van Cleemput 2009).

Поједине категорије деце имају већи ризик од виктимизације. Дечасти су чешће жртве булинга него девојчице (Wolke et al., 2001; Arseneault et al., 2010) и деца ниског социоекономског статуса него деца из доброstoјећих породица (Wolke et al., 2001; Jankauskiene et al., 2008). Нека истраживања показују да и деца која живе у руралним срединама, за разлику од деце из урбаних средина, имају већи ризик да постану жртве булинга (Kumpulainen et al., 1999; Wolke et al., 2001). Деца која су перципирана као другачија у односу на своје вршњаке, било да се ради о изгледу или нечему другом (Sweeting, West 2001; Erling & Hwang 2004), попут гојазне деце (Sweeting, West 2001; Janssen et al., 2004), деце са АДХД хиперкинетичким поремећајем (Unnever, Cornell, 2003) или деце која имају проблема са слухом или говором, имају и већи ризик од виктимизације.

У истраживачким студијама идентификовани су интраперсонални (анксиозност, ниско самопоштовање, депресија) и интерперсонални (одбацивање и усамљеност) фактори ризика виктимизације вршњачким насиљем (Graham, Juvonen, 1998; Hawker, Boulton, 2000; Perry et al., 1988). Такође, поједине студије показују да етничке, расне, верске или културне мањине, односно млади који им припадају, чешће постају жртве узнемиравања него деца која припадају већинској етничкој, националној или културно дефинисаној групи (Graham, Juvonen, 2002; Strohmeier et al., 2011).

ВИКТИМИЗАЦИЈА ДЕЦЕ МИГРАНАТСКОГ ПОРЕКЛА

Иако је значајан корпус академске грађе посвећен булингу као озбиљном проблему у школама (Smith, 2003; Smith et al., 1999; Smith et al., 2004), системска испитивања овог феномена у мултикултуралном контексту и даље су ретка. Растућа културна разноликост у школама у многим земљама широм света није подробно испитивана, а ученици мигрантског порекла ретко су били у истраживачком фокусу, упркос опшеприхваћеном ставу да се одрастање у мултикултурном друштву и сусрет са разноликошћу може сматрати новим развојним изазовом за децу и адолесценте (Larson, 2002). Из тог разлога је јако важно утврдити да ли су ђаци имигранти ређе или чешће насилници или жртве булинга, као и идентификовати процесе који су у основи ових негативних понашања.

Студије које се фокусирају само на расно мотивисано вршњачко насиље, иако значајне, не пружају потпуну слику о односу миграција и булинга међу децом и адолесцентима (McKenney et al., 2006; Rigby, 2002; Verkuyten, Thijs, 2002). Расна виктимизација, расни булинг или етничка виктимизација обично се мере тако што се ученици питају колико су често жртве услед своје етничке, расне или културолошке припадности одређеној групи. Обично се други разлози булинга или виктимизације не разматрају, што може водити закључивању о нижој стопи преваленције (Fanderm et al., 2009: 900). Такође, треба нагласити да припадност етничкој мањинској групи не подразумева аутоматски и припадност мигрантској групи, мада често долази до преклапања. У Европи, већину миграната чине белци, али се културолошки разликују и причају различит језик од грађана земље у коју долазе. Стога се у европским студијама мигранти уобичајено категоризују у односу на своју културну пре него на етничку групу (Motti-Stefanidi et al., 2008; Strohmeier, Spiel, 2003; Verkuyten, Thijs, 2002), док су се студије у САД фокусирале на ученике који припадају неким етничким мањинама (Graham & Juvonen, 2002).

Можемо закључити да истраживања о расној виктимизацији генерално указују да мигранти имају већи ризик од оваквог вида виктимизације (McKenney et al., 2006; Monks et al., 2008; Verkuyten, 2002; Verkuyten, Thijs, 2002; Verkuyten, Thijs, 2006). Међутим, ово не значи да мигранти имају и укупно већу стопу виктимизације у односу на домаће становништво. Могуће је да нису чешће жртве, већ да су виктимизовани на другачији начин и да истичу другачије узроке виктимизације (њихов мигрантски статус). Дете припадник већинског становништва дели културне вредности са већином својих вршњака, те је стога мање вероватно да постане жртва расно мотивисаног насиља. Стога је разумљиво зашто

код припадника мигрантских и етничких група постоје више стопе расне виктимизације (Strohmeir et al., 2011: 249).

Структура школа у односу на мигрантски статус (*immigrant school composition*) представља удео миграната насупрот немиграната у школи (Agirdag et al., 2011) и сматра се једним од значајнијих фактора у разумевању нивоа вршњачког насиља међу мигрантима и немигрантима. Већа између структуре школе у односу на мигрантски статус и вршњачког насиља може се објаснити путем интегративне теорије претње (Stephan et al., 1999) и теорије социјалног идентитета (Tajfel, 1982). Из перспективе ових теорија долазак миграната у заједнице и школе перципира се као психолошка претња за већинске групе, како реалистична тако и симболична (Stephan et al., 2005), и може водити дискриминацији и предрасудама према мигрантима (Brenick et al., 2012). Са друге стране, већи број младих миграната у школи може код њих повећати осећај релативне моћи, када могу узвратити на нападе и довести у питање доминацију већинске групе (Walsh et al., 2016). Комбинација ова два фактора може подстаћи такмичење и сукоб за друштвени положај између миграната и домаћег становништва, што може створити контекст вршњачког насиља.

Деца немигранти могу перципирати своје вршњаке мигранте као другачије, услед чега се деца мигранти могу осећати као да не припадају ширем друштву. Иако је тешко рећи да ли је мигрантски статус сам по себи фактор виктимизације (Fanderm et al., 2009; McKenney et al., 2006; Monks et al., 2008), ово може бити случај у друштвима у којима су изражене расне, верске и друге културолошке предрасуде (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, 2001) или у школама које су релативно етнички хомогене (Juvonen, Gross, 2008). У таквим условима сам мигрантски статус може бити фактор ризика, односно изазвати агресивно понашање вршњака. Са друге стране, мигрантски статус може имати и индиректне ефекте на виктимизацију удружен са одређеним интраперсоналним и интерперсоналним проблемима (Strohmeir et al., 2011).

Виктимизација деце мигрантског порекла у нордијским земљама

У нордијским земљама: Данској, Финској, Исланду, Норвешкој и Шведској истраживања о булингу имају дугу традицију и спроводе се интензивно од седамдесетих година 20. века.³ У различитим студијама, и

3 Снажан друштвени интерес за феномен вршњачког узнемиравања (*harassment*) или виктимизацију први пут је у Шведској дошао до изражаја касних шездесетих и раних седамдесетих година 20. века под знаком „мобинг“ (Heinemann, 1969, 1972; Olweus, 1973a према Juvonen & Graham, 2001).

у зависности од истраживачког дизајна, највеће стопе преваленције малтретиране деце регистроване су у Данској или Финској, док су најниже стопе забележене у у Шведској (Nordhagen et al., 2005; Molcho et al., 2009). Занимљиво је да је, као и у осталим развијеним земљама, питање мигрантског статуса као фактора виктимизације вршњачким насиљем школске деце релативно скоро у истраживачком фокусу нордијских научника, имајући у виду да су управо ове земље најпожељније дестинације људи који мигрирају у потрази за бољим условима живота.

Када говоримо о броју миграната, у нордијским земљама велике миграције се одвијају и између ових земаља, али већина страних држављана има ненордијско порекло. У 2011. години Шведска је имала највећи удео мигрантског становништва: око 13% рођених у другој држави. На Исланду тај број износи 10%, у Данској и Норвешкој 8%, а у Финској 4%. Број страних држављана повећао се у свим нордијским земљама, делимично услед миграција изазваних политичким сукобима и ратовима. Највећи број миграната има европско порекло, затим азијско, афричко и америчко (Bjereld et al., 2015a: 594).

Резултати испитивања преваленције булингa у нордијским земљама међу децом мигрантима у односу на њихове вршњаке немигранте често су контрадикторни. Поједине студије говоре у прилог већој виктимизацији деце миграната (Bjereld et al., 2015a; Strohmeier et al., 2011), док у другима не постоје значајне разлике када је у питању домаће становништво и мигранти (Fanderm et al., 2009). Ипак, изгледа да постоји мало емпиријских доказа који потврђују тврдњу о мигрантском статусу као директном или најважнијем фактору ризика од виктимизације. У већини случајева можемо говорити о преваленцији виктимизације булингом деце која имају или немају мигрантски статус, али да бисмо утврдили најзначајније узроке виктимизације и насилничког понашања у анализу је неопходно укључити и друге варијабле.

Налази истраживачких студија о повезаности мигрантског статуса и вршњачког насиља прилично су неконзистентни. Различити резултати се делимично могу објаснити различитим истраживачким стратегијама, варирањима када је у питању величина узорка, као и техникама за прикупљање података (*peer nomination*, самоизвештавања или извештавања или родитеља или учитеља) (Graham, Juvonen 2002; Strohmeier, Spiel 2003; McKenney et al., 2006; Monks et al., 2008; Fandrem et al., 2009; Strohmeier et al., 2011). Такође се користе и различита мерења броја деце миграната, где се у истраживање уобичајено укључују деца рођена у страниој земљи (McKenney et al., 2006; Fanderm et al., 2009; Strohmeier et al., 2011). Друге студије користе критеријуме који се заснивају на земљи

рођења родитеља, припадност културној (Monks et al., 2008) или етничкој мањини (Graham, Juvonen 2002).

Компаративно истраживање на узорку деце старости 7–13 година (Bjereld et al., 2015a) показало је да различите нордијске земље (Норвешка, Шведска, Финска, Данска и Исланд) имају и различите стопе виктимизације булингом када су у питању мигранти и деца која чине већинско становништво. Ова студија је специфична јер је једна од ретких у којој су испитаници били и родитељи деце и учитељи. Родитељи деце који су мигранти у већем броју су, сразмерно свом учешћу у узорку, пријављивали да су њихова деца жртве булинга. Деца мигранти у Норвешкој и Шведској, као и у просеку за све нордијске земље заједно, чешће су жртве булинга него њихови вршњаци који нису мигранти. Иако су стопе виктимизације миграната сличне за све нордијске земље, резултати који се односе на виктимизацију деце немиграната значајно варирају у зависности од конкретне земље. Тако аутори истичу да то што деца мигранти у Шведској имају и четири пута већу шансу да буду жртве булинга него деца немигранти „може да се објасни ниском преваленцијом виктимизације међу децом која су део домаћег становништва, а не тиме да мигранти у Шведској јесу чешће жртве булинга него мигранти у другим нордијским земљама“ (Bjereld et al., 2015a: 597).

Иако је поменута студија једна од ретких која као технику примењује извештавање самих родитеља (Bjereld et al., 2015a), ово је управо и једно од ограничења студије, с обзиром на то да родитељи нису увек свесни да су њихова деца жртве булинга. Такође, за разлику од већине других студија које као значајан фактор виктимизације предвиђају странопорекло, ова студија узима у узорак само мигранте прве генерације (Bjereld et al., 2015a), дакле децу која су рођена ван нордијских земаља. Уобичајена процедура узорковања предвиђа да у истраживање буду укључени ђаци и прве и друге генерације миграната⁴ (Fanderm et al., 2009, 2010; Säävälä, 2012; Strohmeier et al., 2011; Walsh et al., 2016).

Број миграната у школама и начин на који су распоређени у одељењима могу имати утицаја на разлике у стопама виктимизације вршњачким насиљем међу децом различитог порекла (Walsh et al., 2016). Већи број миграната у школама може водити смањењу рањивости миграната на виктимизацију насиљем (Agirdag et al., 2011) услед тога јер се мења етнички састав ученика који су чинили већинску групу и повећава способност ученика миграната да штите једни друге (Walsh et al., 2016: 3).

Осим ставова самих ђака и родитеља о преваленцији насиља у шко-

4 Особе рођене у иностраној земљи уобичајено се означавају као мигранти прве генерације, док се особе чији су родитељи рођени у иностраној земљи називају друга генерација миграната.

лама, подједнако значајни за истраживање булинга међу децом различитог порекла наводе се и ставови и мишљења школског особља, као неког ко је у свакодневној интеракцији са ђацима. Истраживање спроведено у Финској показује да су интервјуисани запослени у школама сматрали да мигрантско порекло не утиче значајно на благостање деце миграната у школама, подразумевајући ту и изложеност вршњачком насиљу (Säävälä, 2012). За школско особље дискриминација или булинг који се заснива на етничком или расном пореклу није феномен који има великог значаја у контексту школе (Säävälä, 2012: 44). Интервјуисано школско особље сматрало је да је опасно чинити било какве генерализације о деци мигрантима, с обзиром на то да су толико разноликог порекла и да живе у различитим условима и социјалним ситуацијама.

За разлику од оваквих ставова запослених у школама, родитељи деце миграната изразили су значајну забринутост за безбедност своје деце у школама. Ризици са којима се суочавају њихова деца не долазе из породице или етничке групе, већ из шире друштвене околине или глобалне стварности: на интернету, међу вршњацима немигрантима, па чак и перципиране дискриминације етничке или националне групе од стране већинског становништва (Säävälä, 2012: 37–38). Ставови родитеља миграната о булингу и дискриминацији њихове деце значајно су варирали, те није могуће извести неки генерални закључак о перваленцији булинга међу децом мигрантима. Поједини су снажно оповргавали постојање било каквог булинга који се може повезати са етничким или расним пореклом; неки су сматрали да до булинга чешће долази услед неких других разлога; док су поједини тврдили да је булинг деце припадника неких етничких група велики проблем како за децу тако и за родитеље. Родитељи су као главни проблем истакли начин на који особље реагује када су насилници деца немигранти, а жртве деца мигранти и опасност од дискриминације од стране школског особља (Säävälä, 2012: 43).

Мигрантски статус или страно порекло могу имати и посредног значаја када је у питању изложеност виктимизацији вршњачким насиљем, односно да је виктимизација изражена код оне деце страног порекла која имају неки интраперсонални или интерперсонални проблем (Hawker, Boulton, 2000; Strohmeier et al., 2011). Тако је компаративна студија миграната и домаћег становништва узраста 13–18 година који живе у Финској, Холандији, Норвешкој, Португалији и Шведској показала да прва генерација миграната има већи ниво интраперсоналних проблема, као што су незадовољство животним условима, депресија и соматски симптоми, анксиозност, и ниско самопоштовање у поређењу са домаћим становништвом или мигрантима друге генерације (Sam et

al., 2008). Виши нивои интраперсоналних проблема међу младима који припадају првој генерацији миграната обично се објашњавају стресним процесом акултурације и асимилације (Berry, 1997).

Лонгитудиналне студије указују да интраперсонални проблеми попут депресије и анксиозности нису само последице већ и потенцијални фактори ризика изложености вршњачком насиљу (Card, Hodges, 2008; Sweeting & West, 2001). Улога ових ефеката је такође потврђена у осмогодишњој лонгитудиналној студији о перципираној етничкој дискриминацији у Финској међу мигрантима пореклом из бившег Совјетског Савеза (Jasinskaia-Lahti et al., 2009). Истраживање о повезаности интраперсоналних и интерперсоналних чинилаца и мигрантског статуса спроведено у Финској над популацијом старости 9–12 година показало је да млади који припадају првој и другој генерацији миграната имају већи ризик од виктимизације, а да прва генерација миграната има највећу стопу виктимизације пријављену од стране вршњака. И прва и друга генерација миграната суочавају се са друштвеним избегавањем од стране својих вршњака немиграната, а мигранти прве генерације показују највеће стопе усамљености и одбацивања (Strohmeier et al., 2011).

Насилничко понашање деце миграната

Поред утврђивања стопа преваленције виктимизације булингом међу децом мигрантима и немигрантима, подједнако је важно утврдити и мотиве насилника, односно да ли страно порекло игра улогу у овом аспекту булинга. Ту се као једно од истраживачких питања намеће питање о различитим типовима агресије и механизмима агресивног деловања. У литератури су описана два најчешћа механизма агресивног понашања: реактивна и проактивна агресија (Card, Little, 2006; Dodge, Coie, 1987; Vitaro et al., 2006). Концепт реактивне агресије има своје полазиште у теорији фрустрације/агресије (Berkowitz, 1989; Dollard, et al., 1939). Она се јавља као последица (перципиране) провокације, претње или фрустрације и уобичајено је прати снажно осећање беса. За разлику од ње, концепт проактивне агресивности заснован је на теорији социјалног учења (Bandura, 1973, 1983) и описује се као планско понашање усмерено ка остварењу одређеног циља употребом агресивних средстава.

Имајући у виду ову поделу, Фандерм и сарадници (2009) покушали су да установе да ли деца различитог порекла, у односу на то да ли су мигранти или рођени Норвежани, испољавају разлике у агресивном пона-

шању. За дечаке мигранте, истраживачи су утврдили снажну повезаност насилничког понашања и проактивне агресије која се везује за потребу удруживања/припадања (*affiliation*). Док деца немигранти малтретирају друге углавном јер желе да доминирају или да их понизе, мигранти узнемиравају друге услед успостављања чврстих веза на релацији агресор–агресор. Тако је главни мотив насилничког понашања дечака Норвежана моћ, а дечака миграната повезивање (Fanderm et al., 2009: 918). Ово упућује на закључак да су мотиви насилничког понашања другачији код деце која су означена као мигранти и деце која су припадници већинског становништва.

Поред страног порекла, значајном варијаблом показао се и пол деце. Девојчице мигранти су чешће идентификоване као ненасилници и ређе као насилници. Обрнуто, дечаци мигранти су чешће идентификовани као насилници и ређе као ненасилници. Када је у питању избор партнера за насилничко понашање, дечаци мигранти бирају и друге мигранте, али и дечаке немигранте. Када више дечака миграната учествује у насилничком понашању, не припадају нужно сви етничкој групи из које и сами потичу (Fanderm et al., 2010: 414).

Неки од недостатака истраживања мигрантског статуса као фактора вршњачког насиља

Једно од ограничења студија о виктимизацији или насилничком понашању деце миграната јесте то да је узорак деце миграната релативно мали, те их је немогуће разврстати према земљи порекла или припадности одређеној религиозној, језичкој или етничкој групи (Fanderm et al., 2009; Fanderm et al., 2010; Bjereld et al., 2015a). Стога се већа стопа виктимизације међу децом мигрантима него међу децом немигрантима може очекивати услед тога што су деца мигранти малобројнији у свом одељењу или разреду. Како су показали Грејем и Јувонен (2002), бити припадник мањине значи имати већи ризик од виктимизације, док бити припадник већине значи већи ризик да ученик постане насилник. Ова претпоставка је у сагласности са налазима до којих су дошли Бакен и Нордал (према Fanderm et al., 2009: 900) који су у студији спроведеној у Норвешкој указали на то да су ученици који су чинили мањинску групу имали већи ризик од виктимизације него деца која су чинила домаће становништво. Стога су нам за адекватније разумевање повезаности вршњачког насиља и мигрантског статуса неопходне изнијансираније

анализе које нам могу пружити увид у то како мигранти различитог порекла перципирају вршњачко насиље, колико често су насилници или жртве и на који начин је то повезано са њиховим пореклом.

Још једно ограничење тиче се и језика на којима се постављају питања у упитнику. Наиме, она су обично на неком од нордијских језика, стога тек пристигли мигранти можда неће бити у стању да их адекватно разумеју.

Као што је раније било речи, резултати истраживања булинга у нордијским земљама понекад су изузетно контрадикторни. Разлог ове неусаглашености може бити и укључивање у узорак деце различитог узраста. Наиме, тамо где узорак чине старија деца, адолесценти (Fanderm et al., 2009), резултати нису указали на реалне разлике у изложености ризику од булинга деце миграната у поређењу са њиховим вршњацима немигрантима. Када узорак чине млађа деца или и млађа деца и адолесценти, онда су разлике израженије (Bjereld et al., 2015a).

Проблеми који се генерално истичу када су у питању истраживања у којима учествују деца јесу свакако и етичке природе (Bell, 2008; Morrow, 2008; Đurić, 2012). Истраживања у којима су испитаници деца имају своје специфичности у односу на истраживања у којима су испитаници одрасли, а које се пре свега тичу емотивно-когнитивних способности деце. Деца и адолесценти су нарочито рањива категорија услед недовољне зрелости, недостатка ауторитета, као и зависности од родитеља који често одлучују о њиховој партиципацији у истраживању (Đurić, 2012: 453–454). Од истраживача се захтева не само пуна одговорност већ и нарочита осетљивост у свакој конкретној ситуацији. На овом захтеву се инсистира поготово уколико особе имају одређене карактеристике које их чине додатно рањивим, попут припадности мањинској заједници или мигрантски статус.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРЕВЕНТИВНЕ И РЕАКТИВНЕ ПРОГРАМЕ

Дискриминација одређених категорија становништва изазов је са којима се суочавају школе како у демократским друштвима, тако и друштва у транзицији. Поједини истраживачи истичу да постојеће институције образовања „рефлектују и обнављају културне вредности и друштвене односе важећег поретка“ (Zuković, Milutinović, 2014: 417). Стога се дешава да се дискриминација делова популације додатно појачава школском организацијом и наставним планом и програмом. У ус-

ловима мултикултуралних школа постоји диспаритет постигнућа припадника мањинских етничких и расних група у односу на ученике који припадају већинском становништву (Gu, Howard, 2000). Објашњења овакве ситуације могу бити различита: наставно особље нема превелика очекивања од ученика који припадају појединим мањинским групама; често се припадници мањинских група, нарочито нижег социоекономског статуса, не укључују у процес предшколског образовања; недовољно познавање језика земље домаћина, и истовремено немогућност да се образују на свом матерњем језику; као и традиционалне наставне методе и строго дефинисан наставни садржај (Dimitrijević, Petrović, 2014: 70–71). Такође, у току самог процеса школовања будућих учитеља постоји мало програма и курсева који укључују мултикултуралне садржаје. Зато је улога квалитетне обуке и адекватне селекције учитеља за рад у мултикултуралном контексту од пресудне важности за правовремено идентификовање и реаговање на проблем вршњачког насиља.

Услед повећаних миграција, нордијске земље суочавају се са изазовом културолошки разноликих школа. У мултикултуралној средини, булинг може да се концептуализује као додатно усложњен феномен, јер се у разматрање морају узети специфичне етничке, културне или мигрантске групе, као и расно мотивисане форме понашања (Fanderm et al., 2009: 900). Успостављање нових веза представља једно од кључних питања интеграције мигрантских група у нову средину (Berry, 2001; Berry et al., 2006). Брза културолошка и лингвистичка диверзификација у школама приморала је школско особље (учитеље и друге) да науче да се носе са овом ситуацијом и пронађу средства како би осигурали једнак третман и образовна постигнућа за сву децу без обзира на њихово порекло (Säävälä, 2012: 32).

Виктимизација у периоду младости или адолесценције носи ризик од емоционалних и бихејвиоралних проблема и захтева интервенцију како званичних органа, тако и професионалну подршку (Cater et al, 2016). Булинг, било да се ради о вербалном, невербалном или релационом облику, може довести до значајних менталних проблема, који могу трајати и дуго након што особа напусти школу. Као један од фактора који може утицати да дете постане жртва булинга, што последично може утицати и на менталне здравствене проблеме и начине и ресурсе да се они превазиђу, јесте мигрантски статус или страно порекло (Bjereld et al., 2015b). Ове чињенице треба узети у обзир приликом креирања реактивних и превентивних програма.

Често се као један од фактора виктимизације истиче и осећај неприпадања који деца другачијег изгледа могу осећати када се нађу у културолошки другачијој средини. Имати пријатеље и бити прихваћен међу вршњацима важни су протективни фактори када је у питању вршњачка виктимизација. Међутим, социјално повезивање може бити нарочито тешко за децу која су страног порекла, говоре други језик или изгледају другачије у односу на већину деце у одељењу и школи (Strohmeier et al., 2011). Како би превенирали овакве ситуације, учитељи морају размишљати о другачијим начинима повезивања које могу предочити ученицима. Учитељи могу учинити атмосферу у одељењу таквом да се деца мигранти осећају прихваћеним или да се свиђају осталима у разреду услед заједничких циљева или постигнућа. Како би превенирали булинг, учитељи морају бити свесни групне динамике и како да релаксирају везе међу насилницима које повезује заједнички циљ – малтретирање жртве (Fanderm et al., 2009: 919). За сву децу, а нарочито децу мигранте, добри вршњачки односи представљају значајну стратегију ношења са стресом који доноси процес акултурације.

Свакако да нису сва деца мигрантског порекла жртве виктимизације вршњачким насиљем, што нас може упутити на трагање за протективним факторима. Ризик да ученик мигрантског порекла постане жртва вршњачког насиља варира у зависности од конкретних услова који постоје у земљи, школске климе и самог одељења. Неки истичу да висок степен етничке разноликости у учионицама може бити протективни фактор на индивидуалном нивоу (Strohmeier et al., 2011). Стога је од великог значаја за директоре, учитеље, педагоге, психологе и остале анагажоване у школи да препознају различите превентивне и реактивне стратегије у ситуацијама када је жртва дете мигрантског порекла.

Такође, школе са позитивном школском климом у којој доминира подршка вршњака могу бити кључ за лакше интегрисање миграната у школе, и на тај начин смањити ризик од виктимизације на основу страног порекла. Подршка вршњака из одељења може бити фактор превенције булинга, а такође може смањити ниво надметања, агресије и поделе. За разлику од тога, у школама у којима постоји низак степен подршке другова из одељења ствара се атмосфера тензије и надметања. У оваквим условима деца мигранти, који изгледају другачије и причају другачије од својих вршњака немиграната, могу постати жртве разних видова вршњачког насиља (Walsh et al., 2016: 3).

Осим подршке жртвама неопходно је испитивати и насилничко понашање, односно развијати стратегије поступања са насилницима различитог порекла. Стога будућа истраживања треба да се фокусирају

више на разлике у насилничком понашању деце страног порекла. Поред идентификовања нових варијабли како би се разумело зашто ученици имигранти малтретирају друге, препоручује се да се у будућим истраживањима користе отворенији квалитативни приступи како би се стекли дубински увиди о агресивности везаној за удруживање и њеној вези са булингом (Fanderm et al., 2009). Такође, потребно је истражити вршњачке односе у одељењима како би се открило са ким дечаки мигранти желе да се повежу када малтретирају друге. Одговори на ова питања могу указати на потребу за интегративним и сепаративним стратегијама у поступању са мигрантима (Berry et al., 2002). Ова знања су такође од великог значаја за превенцију насиља у мултикултуралним школама.

Идентификацију деце и адолесцената миграната као насилника или као жртава булинга поједини аутори посматрали су у светлу акултурације/асимилације миграната (Fanderm et al., 2010). Ову идеју тек треба разрадити тако да су даља истраживања неопходна како би се утврдило да ли учествовање дечака миграната у вршњачком насиљу представља: стратегију сепарације уколико се удружују само са другом децом која су такође мигранти; стратегију асимилације уколико се у насилничком понашању удружују само са децом немигрантима; или стратегију интеграције уколико недискриминативно (без обзира на порекло) бирају своје партнере за насилничко понашање (Fanderm et al., 2010: 415).

Потребно је креирати програме интервенције који узимају у обзир динамику односа између различитих етничких група и истичу позитивне међугрупне односе и подршку вршњака. Образовна политика и школски програми требало би да промовишу праксу заједничког рада ученика различитог порекла као део личног и друштвеног напретка (Walsh et al., 2016: 13–14). Школе могу одиграти кључну улогу у интеграцији деце миграната у друштво, што доприноси општем благостању свих ученика без обзира на њихово порекло.

Јавна свест о озбиљним физичким и емоционалним здравственим ризицима са којима се суочавају млади људи који су искусили физичко насиље или булинг, заједно са растућим знањем и све већим бројем превентивних школских програма, водили су охрабрујућим трендовима смањења вршњачког насиља међу децом и адолесцентима у многим земаљама (Walsh et al., 2016: 2). Управо у области превенције, истраживања вршњачког насиља и булинга имају највећу апликативну вредност. Уважавање значаја који мигрантски статус или страно порекло има у разумевању феномена вршњачког насиља допринеће адекватнијем формулисању различитих програма поступања, што у крајњем може унапредити безбедност у школама.

ЗАКЉУЧАК

Вршњачко насиље, односно булинг као један његов подтип, јесте мултидимензионални проблем и заслужује да га сагледамо из перспективе деце, родитеља, школе и друштва. Значајни увиди стечени на основу истраживања булинга у школама могу у великој мери допринети не само дубинском разумевању овог сложеног друштвеног проблема већ и креирању превентивних и реактивних стратегија за његово смањење, што је предуслов здравог физичког и менталног развоја деце.

Циљ овог рада био је да се систематски прикажу основни резултати истраживања о повезаности мигрантског статуса и булинга у школама. Нордијске земље, као нарочито атрактивна локација за мигранте који долазе у потрази за бољим условима живота, представљају погодно окружење за испитивање булинга у контексту етнички, расно, национално и културолошки диверзификованих школа. На основу налаза ових истраживања можемо закључити да је булинг озбиљан друштвени проблем који је карактеристичан за земље различитог степена развијености.

Иако је већина сагласна да мигрантски статус, *per se*, не може у потпуности објаснити преваленцију виктимизације међу ђацима страног порекла, ипак је значајан фактор у анализи. Наиме, можемо закључити да су деца мигранти изложена другачијим облицима виктимизације, чак и када нису у већој мери виктимизована него своји вршњаци. Такође, постоје и бројни посредни фактори који могу утицати на продубљивање анализе о другачијем расном, националном, верском или етничком пореклу као фактору виктимизације булингом.

Како би се адекватно разумео друштвени феномен булинга, неопходно је испитивати не само преваленцију и жртве већ и механизме насилничког понашања. Као што указују поједине истраживачке студије, мотиви агресивног понашања код деце миграната и немиграната могу се значајно разликовати. Истраживачи нас свакако подсећају да се, осим агресивности, у истраживања насилничког понашања укључе и неке друге варијабле. Такође се препоручује и примена мултиметодског приступа где би, осим анкете која нам пружа увиде у преваленцију булинга, дубинске увиде о мотивима насилничког понашања дали интервјуи. Такође, у истраживање се осим ђака морају укључити и родитељи, као и школско особље.

Налази емпиријских студија могу се имплементирати у различите стратегије поступања са жртвама и насилницима. У мултикултуралним срединама јако је важно идентификовати разлике које постоје међу немигрантима и мигрантима у погледу виктимизације булингом и у скла-

ду са тим сазнањима планирати програме превенције. Ово представља нарочити изазов за наставнике, који морају бити посебно сензитивни, али и довољно обучени да могу препознати културолошку позадину инцидента у школи.

Можемо закључити да сазнања стечена у овим студијама могу бити значајна основа за земље које се тек од скоро суочавају са наглим приливом избеглица који долазе из земаља у којима владају другачији политички, економски, друштвени и културолошки услови. Иако Србија и земље региона за сада не представљају крајње одредиште миграната из ратом захваћеног подручја Блиског истока, неминовна је чињеница да ће неки од њих остати овде дугорочно. У таквој ситуацији, и школе у нашој земљи могу постати културолошки и етнички хетерогене. Поједини од модела превенције вршњачког насиља развијани у нордијским земаљама, уз одређене модификације и прилагођавања локалним приликама, могу се применити и у нашим условима.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

- Agirdag, O., Demanet, J., Van Houtte, M., & Van Avermaet, P. (2011). Ethnic school composition and peer victimization: A focus on the interethnic school climate. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(4), 465–473.
- Arseneault, L., Bowes, L. & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological medicine*, 40(05), 717–729.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1983). Psychological mechanisms of aggression. In R. G. Green & E. I. Donnerstein (Eds.). *Aggression: Theoretical and empirical views*, pp. 1–40. New York: Academic Press.
- Bell, N. (2008). Ethics in child research: rights, reason and responsibilities. *Children's Geographies*, 6(1), 7–20.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59–73.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46(1), 5–34.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631.

- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55(3), 303–332.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H. & Dasen, P. R. (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications* (2nd ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bjereld, Y., Daneback, K. & Petzold, M. (2015a). Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: a parent-reported serial cross-sectional study. *Child: care, health and development*, 41(4), 593–599.
- Bjereld, Y., Daneback, K., Gunnarsdóttir, H. & Petzold, M. (2015b). Mental health problems and social resource factors among bullied children in the Nordic countries: a population based cross-sectional study. *Child Psychiatry & Human Development*, 46(2), 281–288.
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive behavior*, 18(2), 117–127.
- Brenick, A., Titzmann, P. F., Michel, A. & Silbereisen, R. K. (2012). Perceptions of discrimination by young diaspora migrants. *European Psychologist*, 17, 105–119.
- Card, N. A. & Hodges, E. V. (2008). Peer victimization among schoolchildren: Correlations, causes, consequences, and considerations in assessment and intervention. *School psychology quarterly*, 23(4), 451–461.
- Card, N. A. & Little, T. D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 30(5), 466–480.
- Cater, A. K., Andershed, A., Andershed H. (2016). Victimized as child or youth. *International Review of Victimology*, 22(2), 179–194.
- Coie, J., Dodge, K., Terry, R. & Wight, V. (1991). The role of aggression in peer relations: An analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child Development*, 62(4), 812–826.
- Dimitrijević, B., Petrović D. (2014). Pristupi i strategije za multikulturalno obrazovanje nastavnika – iskustva Sjedinjenih Američkih Država. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 46(1), 69–90.
- Dodge, K. A. & Coie, J. D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's playgroups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146–1158.
- Dollard, D. J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. & Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Đurić, S. (2012). Etički problemi u istraživanjima o deci. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(3), 449–468.
- Erling, A. & Hwang, C. P. (2004). Swedish 10-year-old children's perceptions and experiences of bullying. *Journal of School Violence*, 3(1), 33–43.
- Fandrem, H., Ertesvåg, S. K., Strohmeier, D. & Roland, E. (2010). Bullying and Affiliation: A study of peer groups in native and immigrant adolescents in Norway. *European Journal of Developmental Psychology*, 7(4), 401–418.
- Fandrem, H., Strohmeier, D., Roland, E. (2009). Bullying and victimization among native and immigrant adolescents in Norway the role of proactive and reactive aggressiveness. *The Journal of Early Adolescence*, 29(6), 898–923.
- Gay, G. & Howard, T. C. (2000). Multicultural Teacher Education for the 21st Century. *The Teacher Educator*, Vol. 36, 1–16.
- Graham, S. & Juvonen, J. (1998). Self-blame and peer victimization in middle school: An attributional analysis. *Developmental Psychology*, 34(3), 587–599.
- Graham, S. & Juvonen, J. (2002). Ethnicity, peer harassment, and adjustment in middle school: An exploratory study. *The journal of early adolescence*, 22(2), 173–199.
- Hawker, D. & Boulton, M. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41(4), 441–455.
- Jankauskiene, R., Kardelis, K., Sukys, S. & Kardeliene, L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(2), 145–162.
- Janssen, I., Craig, W. M., Boyce, W. F. & Pickett, W. (2004). Associations between overweight and obesity with bullying behaviors in school-aged children. *Pediatrics*, 113(5), 1187–1194.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. (2001). Perceived discrimination and psychological adjustment among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. *International Journal of Psychology*, 36(3), 174–185.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Solheim, E. (2009). To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology*, 58(1), 105–128.
- Juvonen, J. & Graham, S. (Eds.). (2001). *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*. New York: Guilford Press
- Juvonen, J. & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School health*, 78(9), 496–505.

- Kumpulainen, K., Räsänen, E. & Henttonen, I. (1999). Children involved in bullying: psychological disturbance and the persistence of the involvement. *Child abuse & neglect*, 23(12), 1253–1262.
- Larson, R. W. (2002). Globalization, societal change, and new technologies: What they mean for the future of adolescence. *Journal of Research of Adolescence*, 12(1), 1–30.
- McKenney, K. S., Pepler, D., Craig, W. & Connolly, J. (2006). Peer victimization and psychosocial adjustment: The experiences of Canadian immigrant youth. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 9(4), 239–264.
- Molcho, M., Craig, W., Due, P., Pickett, W., Harel-Fisch, Y. & Overpeck, M. (2009). Cross-national time trends in bullying behaviour 1994–2006: findings from Europe and North America. *International Journal of Public Health*, 54(2), 225–234.
- Monks, C. P., Ortega-Ruiz, R. & Rodríguez-Hidalgo, A. J. (2008). Peer victimization in multicultural schools in Spain and England. *European Journal of Developmental Psychology*, 5(4), 507–535.
- Morrow, V. (2008). Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's geographies*, 6(1), 49–61.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradovic, J., Dalla, M., Takis, N., Papanthassiou, A. & Masten, A. S. (2008). Immigration as a risk factor for adolescent adaptation in Greek urban schools. *European Journal of Developmental Psychology*, 5(2), 235–261.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. (2005). Parental reported bullying among nordic children: a population-based study. *Child: care, health and development*, 31(6), 693–701.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.). *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411–448). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Perry, D. G., Kusel, S. J. & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24(6), 807–814.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley.
- Roland, E. & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behaviour*, 27(6), 446–462.
- Rys, G. S. & Bear, G. G. (1997). Relational aggression and peer relations: Gender and developmental issues. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43(1), 87–106.
- Säävälä, M. (2012). The Burden of Difference? School Welfare Personnel s and Parents Views on Wellbeing of Migrant Children in Finland. *Finnish Yearbook of Population Research*, 47, 31–50.

- Sam, D. L., Vedder, P., Liebkind, K., Neto, F. & Virta, E. (2008). Immigration, acculturation and the paradox of adaptation in Europe. *European Journal of Developmental Psychology*, 5(2), 138–158.
- Smith, P. K. (2013). School bullying. *Sociologia, Problemas e Práticas*, (71), 81–98.
- Smith, P. K. (Ed.). (2003). *Violence in schools: The response in Europe*. London: Routledge Falmer.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376–385.
- Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R. & Slee, P. (Eds.). (1999). *The nature of school bullying. A cross-national perspective*. London: Routledge.
- Smith, P. K., Pepler, D. & Rigby, K. (2004). *Bullying in schools. How successful can interventions be?* Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C. W. & Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(1), 1–19.
- Stephan, W. G., Stephan, C. W. & Gudykunst, W. B. (1999). Anxiety in intergroup relations: A comparison of anxiety/uncertainty management theory and integrated threat theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(4), 613–628.
- Strohmeier, D. & Spiel, C. (2003). Immigrant children in Austria: Aggressive behavior and friendship patterns in multicultural school classes. *Journal of Applied School Psychology*, 19(2), 99–116.
- Strohmeier, D., Kärnä, A., Salmivalli, C. (2011). Intrapersonal and interpersonal risk factors for peer victimization in immigrant youth in Finland. *Developmental Psychology*, 47(1), 248–258.
- Sutton, J. & Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive behavior*, 25(2), 97–111.
- Sweeting, H. & West, P. (2001). Being different: Correlates of the experience of teasing and bullying at age 11. *Research Papers in Education*, 16(3), 225–246.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual review of psychology*, 33(1), 1–39.
- Unnever, J. D. & Cornell, D. G. (2003). Bullying, self-control, and ADHD. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(2), 129–147.
- Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New media & society*, 11(8), 1349–1371.

- Verkuyten, M. (2002). Ethnic attitudes among minority and majority children: The role of ethnic identification, peer group victimization and parents. *Social Development, 11*(4), 558–570.
- Verkuyten, M. & Thijs, J. (2002). Racist victimization among children in The Netherlands: The effect of ethnic group and school. *Ethnic and Racial Studies, 25*(2), 310–331.
- Verkuyten, M., Thijs, J. (2006). Ethnic discrimination and global self-worth in early adolescents: The mediating role of ethnic self-esteem. *International Journal of Behavioral Development, 30*(2), 107–116.
- Vitaro, F., Brendgen, M. & Barker, E. D. (2006). Subtypes of aggressive behaviors: A developmental perspective. *International Journal of Behavioral Development, 30*(1), 12–19.
- Walsh, S. D., De Clercq, B., Molcho, M., Harel-Fisch, Y., Davison, C. M., Madsen, K. R. & Stevens, G. W. (2016). The relationship between immigrant school composition, classmate support and involvement in physical fighting and bullying among adolescent immigrants and non-immigrants in 11 countries. *Journal of youth and adolescence, 45*(1), 1–16.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology, 92*(4), 673–696.
- Zuković, S., Milutinović, J. (2014). Podrška socijalno marginalizovanim grupama kroz pedagoško-savetodavni rad: primer romske populacije. *Specijalna edukacija i rehabilitacija, 13*(4), 415–431.

PREVALENCE OF PEER BULLYNG RELATED TO MIGRANT STATUS: THE CASE OF NORDIC COUNTRIES

Ana Paraušić. PhD Student
University of Belgrade, Faculty of Security Studies

Summary

Bullyng represents one of the most significant security problems faced by children and adolescents in countries with different levels of development. This topic, especially occupied the attention of researchers from developed countries, who asked questions about the cultural, ethnic and national identity as a factor of bullying victimization, due to the growing trend of migration. In the Nordic countries, as the countries with the most developed education system, the academic community has sought to determine whether the migration contributed to the increased victimization of children of foreign origin and what can be done to improve the improve the situation. Therefore, the paper will present the main patterns of bullying victimization of migrant children and adolescents nordic schools, as well as the preventive and reactive programs.

Key words: *peer violence, bullying, migrants, violent behaviour, multiculturalism, preventive programs*